

ANNA MARKOWSKA, ALICJA KOTKOWSKA, WIESŁAWA FURMANEK,
LUCYNA GACKOWSKA, BARBARA SIWEK, ELŻBIETA KACPRZAK-STRZAŁKOWSKA,
ANNA BŁOŃSKA

BADANIA ZAWARTOŚCI AZOTANÓW I AZOTYNÓW
W WYBRANYCH WARZYWACH SUROWYCH
ORAZ PODDANYCH OBRÓBCE TERMICZNEJ

STUDIES ON THE CONTENTS OF NITRATES AND NITRITES
IN SELECTED FRESH AND THERMAL PROCESSED VEGETABLES

Z Centralnego Ośrodka Badawczo-Rozwojowego Przemysłu Gastronomicznego
i Artykułów Spożywczych, Centralne Laboratorium Jakości w Łodzi
Kierownik: dr A. Markowska

*W niniejszej pracy zbadano zawartość azotanów i azotynów w wybranych warzywach
świeżych oraz poddanych gotowaniu.*

*Stwierdzono, że proces gotowania obniża w sposób wyraźny poziom azotanów i azo-
tynów w badanych warzywach.*

Narażanie ludności na działanie azotanów i azotynów w żywności występuje stale i stanowi przedmiot zainteresowania z uwagi na różnorodne ujemne skutki zdrowotne.

Badania wpływu azotanów i azotynów na organizm żywy koncentruje się głównie wokół zagadnień toksyczności ostrej, co wiąże się z powstaniem methemoglobinemii [6]. Należy zaznaczyć, że szkodliwe są głównie azotyny, które mogą powstawać z azotanów zawartych w pożywieniu i w wodzie do picia. Związki te pobrane z żywnością w nadmiernych ilościach mogą wywołać u niemowląt methemoglobinemię, biorąc ponadto udział w wytwarzaniu nitrozoamin [5, 14].

Na podstawie wyników badań toksykologicznych Komitet Ekspertów FAO/WHO do spraw Dodatków do Żywności ustalił w 1974 r. [3] maksymalne dzienne pobranie (ADI) dla azotanów i azotynów. Dla azotanów wartość ta wynosi 0–5 mg/kg masy ciała/dzień w przeliczeniu na NaNO_2 . Dla azotynów ustalono tymczasowe ADI 0–0,2 mg NaNO_2 /kg masy ciała.

Głównym źródłem azotanów i azotynów w racjach pokarmowych są produkty roślinne. *Stasiak* [19] podaje, że około 75% spożywanych azotanów pochodzi z warzyw, a według piśmiennictwa amerykańskiego warzywa dostarczają 87% azotanów i 16% azotynów.

W wyniku nieprawidłowego nawożenia azotowego dochodzi do nagromadzenia tych związków w warzywach, co zwiększa możliwość zagrożenia zdrowia człowieka. Zawartość azotanów w plonach jest zależna od gatunku rośliny, czynników genetycznych i środowiskowych oraz stosowanych praktyk rolniczych. W niektórych plodach rolnych stężenia mogą być bardzo wysokie (1000 mg/kg i wyższe).

Z przeglądu piśmiennictwa [1, 7, 10, 11, 19] wynika, że prowadzone dotychczas badania dotyczyły głównie poziomu azotynów i azotanów w świeżych warzywach. Niewiele jest prac [2, 17, 18, 21, 22] dotyczących wpływu procesów technologicznych i kulinarnych na poziom tych związków w przetworach warzywnych. Zagadnienie to zostało podjęte w niniejszej pracy, której głównym celem było stwierdzenie czy zachodzi zmiana zawartości azotanów i azotynów w warzywach poddanych obróbce termicznej.

MATERIAŁ I METODYKA

Do badań wybrano warzywa powszechnie spożywane w stanie surowym i w postaci różnych przetworów. Warzywa (marchew, pietruszka, por, seler i ziemniaki) pobierano bezpośrednio od producentów z terenu województwa miejskiego łódzkiego.

Zawartość azotanów i azotynów oznaczano metodą opartą na reakcji *Griessa* w modyfikacji do badania żywności [9, 10, 11, 15].

Zasada oznaczania azotanów i azotynów oparta jest na spektrometrycznym pomiarze barwy w wyniku reakcji azotynów z kwasem sulfanilowym i chlorowodorkiem N-(1-Naftyl)-etylonodiaminy w środowisku kwasu octowego. Azotany oznaczano po uprzedniej redukcji do azotynów na kolumnie wypełnionej kadmem.

Natężenie barwy oznaczano przy długości fali 520 nm na spektrofotometrze UV/Vis Unicam 8625.

Azotany i azotyny oznaczano w warzywach surowych, gotowanych a w przypadku marchwi również w soku.

WYNIKI I ICH OMÓWIENIE

W warzywach poddanych obróbce kulinarnej zachodzą zmiany zawartości azotanów i azotynów. Zazwyczaj ze względu na ich dobrą rozpuszczalność w wodzie zachodzi obniżenie poziomu tych związków w częściach stałych produktów, natomiast w wywarze następuje ich wzrost [2, 21].

Wyniki niniejszej pracy dotyczące wpływu obróbki kulinarnej typu gotowanie na zawartość azotynów i azotanów w wybranych warzywach przedstawiają tabele I–IV.

W tabelach I, II przedstawiono zawartość azotanów i azotynów w marchwi surowej, gotowanej, wywarze i soku.

Średnia zawartość azotanów z 422,2 mg KNO_3/kg produktu spadła po gotowaniu do wartości 210,3 mg KNO_3/kg produktu. Z bilansu zawartości azotanów w marchwi surowej, gotowanej i wywarze wynika, że prawie 50% azotanów pozostaje w marchwi gotowanej, a około 50% azotanów przechodzi do wywaru.

Podobne wyniki uzyskała *Wilska-Jeszke i wsp.* [22]. Autorka wykazała, że ponad 50% azotanów przechodzi podczas blanszowania z marchwi do wywaru.

Natomiast *Szponar i wsp.* [21] wykazali, że 64% azotanów pozostaje w marchwi podczas obróbki termicznej.

Tabela I przedstawia również poziom azotanów w świeżym soku z marchwi. Zawartość ta jest wysoka; w przybliżeniu równa poziomowi azotanów w marchwi surowej. Do podobnych wniosków doszli inni autorzy [8]. Sok z marchwi nieodpowiednio przechowywany w warunkach domowych może stanowić znaczne zagrożenie dla zdrowia ludzi, a zwłaszcza niemowląt i małych dzieci, z uwagi na końcowe przekształcenie azotanów w azotyny.

Tabela I. Zawartość azotanów w marchwi surowej, gotowanej, w wywarze i soku (mg KNO₃/kg produktu)
 Contens of nitrates in raw carrot, boiled carrot, in decoction and in juice (mg KNO₃/kg of product)

Produkt	Zawartość azotanów				
	$\bar{x}$ n = 33	Zakres	Odchylenie standardowe μ	Współczynnik zmienności v	Zawartość azotanów w %
Marchew surowa	422,2	21,9 – 3442,8	586,9	139,0	100,0
Marchew gotowana	210,3	10,6 – 1661,0	268,9	136,4	49,8
Wywar	206,5	10,5 – 1755,8	296,1	143,4	48,9
Sok	465,8	21,9 – 3516,0	603,2	129,5	

$\bar{x}$ – wartość średnia

μ – odchylenie standardowe

v – współczynnik zmienności

n – liczba próbek

Tabela II. Zawartość azotynów w marchwi surowej, gotowanej, w wywarze i soku (mg KNO₂/kg produktu)
 Contens of nitrites in raw carrot, boiled carrot, in decoction and in juice (mg KNO₂/kg of product)

Produkt	Zawartość azotynów				
	$\bar{x}$ n = 33	Zakres	Odchylenie standardowe μ	Współczynnik zmienności v	Zawartość azotanów w %
Marchew surowa	1,25	0,0 – 3,82	0,85	68,0	100,0
Marchew gotowana	0,72	0,0 – 2,21	0,52	72,2	63,4
Wywar	0,51	0,0 – 1,57	0,36	70,6	35,1
Sok	1,26	0,0 – 3,86	0,86	68,3	

$\bar{x}$ – wartość średnia

μ – odchylenie standardowe

v – współczynnik zmienności

n – liczba próbek

Dokładne zinterpretowanie mechanizmów zmian zawartości azotanów i azotynów nie jest możliwe bez odpowiednich badań podstawowych [4].

Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli II bilans azotynów w marchwi surowej, gotowanej i wywarze przedstawia się następująco: średnio 64% azotynów pozostało w marchwi surowej, a 35,1% przeszło do wywaru. W niektórych próbkach poziom azotynów spadł do 0,0. Zawartość azotynów w soku wynosi średnio 1,26 mg NaNO₂/kg produktu.

W tabelach III i IV przedstawiono zawartość azotanów i azotynów w pietruszce, porze, selerze, ziemniakach surowych i poddanych obróbce termicznej. Z danych

Tabela III. Zawartość azotanów w wybranych warzywach surowych i gotowanych (mg KNO₃/kg produktu)
 Contents of nitrates in selected raw and boiled vegetables (mg KNO₃/kg of product)

Produkt	Zawartość azotanów				
	$\bar{x}$ n = 29	Zakres	Odchylenie standardowe μ	Współczynnik zmienności v	Zawartość azotanów w %
Pietruszka					
surowa	918,4	117,2 – 3 149,8	859,4	93,1	100,0
gotowana	458,6	58,6 – 1 502,3	422,5	89,9	49,9
wywar	458,1	56,6 – 1 644,2	432,9	94,1	49,8
Por					
surowy	836,5	36,6 – 2 710,3	666,4	79,7	100,0
gotowany	410,9	18,0 – 1 230,0	323,2	78,7	49,1
wywar	422,4	17,8 – 1 456,0	348,5	82,5	50,5
Seler					
surowy	334,8	29,3 – 2 600,4	498,5	148,9	100,0
gotowany	161,9	13,9 – 1 198,8	234,3	145,6	48,4
wywar	169,3	14,1 – 1 383,4	259,7	153,4	50,6
Ziemniak					
surowy	268,1	7,3 – 849,7	164,3	61,3	100,0
gotowany	125,5	3,5 – 424,9	79,9	62,9	46,8

$\bar{x}$ – wartość średnia

μ – odchylenie standardowe

v – współczynnik zmienności

n – liczba próbek

zamieszczonych w tabelach III i IV wynika, że prawie 50% azotanów (pietruszką gotowaną 49,9%, por gotowany 49,1%, seler gotowany 48,4%) pozostaje w warzywach gotowanych, natomiast 50% przechodzi do wywaru.

Poziom azotanów w wybranych warzywach gotowanych kształtuje się następująco: średnio 57,8% azotanów pozostaje w pietruszce gotowanej, 69,5% w porze gotowanym i 57,6% w selerze gotowanym.

W tabelach 3, 4 przedstawiono również zawartość azotanów i azotanów w ziemniakach surowych i poddanych obróbce termicznej. Średnia zawartość azotanów w ziemniakach surowych z 268,1 mg KNO₃/kg produktu spadła do 46,8% to jest 125,5 mg KNO₃/kg produktu.

Cieślak [2] wykazała również, że zawartość azotanów w bulwach ziemniaków uległa obniżeniu podczas gotowania. Spadek zawartości azotanów w bulwach gotowanych sposobem tradycyjnym był znaczny i wahał się w granicach od 16% do 71% wartości początkowej.

Największy ubytek autorka zaobserwowała podczas gotowania ziemniaków pokrojonych w kostkę (71%).

Uzyskane wyniki są porównywalne z danymi cytowanymi przez Szponara [21].

Tabela IV. Zawartość azotanów w wybranych warzywach surowych i gotowanych (mg KNO₂/kg produktu)
 Contents of nitrites in selected raw and boiled vegetables (mg KNO₂/kg of product)

Produkt	Zawartość azotanów				
	$\bar{x}$ n = 29	Zakres	Odchylenie standardowe μ	Współczynnik zmienności v	Zawartość azotanów w %
Pietruszka					
surowa	1,09	0,0 – 3,22	0,866	79,4	100,0
gotowana	0,63	0,0 – 2,01	0,545	86,5	57,8
wywar	0,44	0,0 – 1,52	0,356	80,9	40,4
Por					
surowy	0,48	0,0 – 1,21	0,324	68,9	100,0
gotowany	0,30	0,0 – 0,72	0,207	69,0	62,5
wywar	0,17	0,0 – 0,51	0,120	70,6	35,4
Seler					
surowy	0,59	0,0 – 2,22	0,666	112,9	100,0
gotowany	0,34	0,0 – 1,21	0,379	111,5	57,6
wywar	0,23	0,0 – 1,00	0,263	125,3	38,9
Ziemniak					
surowy	0,31	0,0 – 1,10	0,247	79,6	100,0
gotowany	0,09	0,0 – 0,52	0,154	171,1	29,0

$\bar{x}$ – wartość średnia

μ – odchylenie standardowe

v – współczynnik zmienności

n – liczba próbek

Z tabeli IV wynika, że zawartość azotanów w ziemniakach gotowanych spadła średnio do 29% wartości początkowej. W niektórych próbkach poziom azotanów spadł po obróbce termicznej (gotowanie) do zera.

Cieślak [2] podaje, że zmiany zawartości azotanów w ziemniakach podczas stosowanych procesów kulinarnych są większe niż azotanów. W bulwach gotowanych tradycyjnie ich spadek waha się od 32% do 70% wartości początkowej.

Należy podkreślić, że stosowane techniki kulinarne spowodowały korzystne, z żywieniowego punktu widzenia, obniżenie zawartości azotanów i azotynów w wybranych warzywach.

Podane w tabelach I–IV duże zakresy zmienności wynikają prawdopodobnie z faktu, że produkty zakupione bezpośrednio od wytwórcy, pochodziły z pól o różnym poziomie nawożenia. Na przykład zakres zawartości azotanów w marchwi waha się w przedziale od 21,9 mg KNO₃/kg produktu do 3444,8 mg KNO₃/kg produktu.

Jak ustalono na podstawie badań własnych spadek poziomu azotanów i azotynów w produktach gotowanych jest wynikiem przechodzenia tych związków do wywaru.

Wykonane badania pozwalają stwierdzić, że można zmniejszyć spożycie azotanów i azotynów z pożywieniem przez stosowanie odpowiednich technik kulinarnych.

Jednakże pozbywając się azotanów i azotynów przez odlewanie wywaru powoduje się również utratę części witamin i soli mineralnych [12, 13, 16, 20], których brak należy uzupełnić.

WNIOSKI

Gotowanie warzyw obniża w istotny sposób poziom azotanów i azotynów. Znaczna część tych związków, średnio około 50%, przechodzi podczas gotowania do wywaru.

A. Markowska, A. Kotkowska, W. Furmanek, L. Gackowska,
B. Siwek, E. Kacprzak-Strzałkowska, A. Błońska

STUDIES ON THE CONTENTS OF NITRATES AND NITRITES IN SELECTED FRESH AND THERMAL PROCESSED VEGETABLES

Summary

The levels of nitrates and nitrites were determined in fresh vegetables and the same products subjected to culinary processing such as boiling.

Nitrates were reduced on a cadmium column to nitrites, where upon they were determined colorimetrically using sulphanic acid and N-1-naphthyl-ethylenediamine.

Thermal processing of these vegetables reduced the level of nitrates by about 50% and the nitrites loss reached even 100%.

PIŚMIENNICTWO

1. *Barylko-Pikielna N., Tyszkiewicz S.*: Chemiczne skażenia żywności. Stan i źródła. Ekspertyza Wydziału Nauk Roln. i Leśnych PAN Komitet Technologii i Chemii Żywności Warszawa 1991.
2. *Cieślik E.*: Zmiany azotanów i azotynów podczas obróbki kulinarnej ziemniaków. *Przem. Spoż.* 1992, 10, 266.
3. Evolution certain food additives. Twenty-third Raport of the FAO/WHO Expert Committes on Food Additives. Techn. Rap. Ser. 648, WHO, Genewa, 1980, 10.
4. *Hall C.B., Hick J.R., Stall R.E.*: Nitrites in inoculated carrot juice as function of nitrate content and temperature. *J. Food Sci.* 1977, 42, 549.
5. The Health Effects of Nitrate, Nitrite and N-nitroso Compounds Part 1 of a 2-part study by the Committee on Nitrate and Alternative Curing Agents in Food Assembly of Life Sciences National Academy Press. Washington, D.C. 1981.
6. *Imaizumi K., Tyuma I., Imai K., Kosake H., Heda Y.*: *In vivo* studies on methemoglobin formation by sodium nitrite. *Int. Occop. Environ. Health* 1980, 45, 97.
7. *Karłowski K., Bojewski J.*: Zawartość azotanów i azotynów w wybranych warzywach. *Rocz. PZH* 1981, 32, 407.
8. *Keatig J.P., Lell M.E., Straus A.W., Zarkowsky H., Smith G.E.*: Infantile methemoglobinemia caused by carrot juice. *N. Engl. J. Med.* 1973, 288, 824.
9. *Lemieszek-Chodorowska K.*: Metody oznaczania substancji obcych w środkach spożywczych. Wydawnictwa Medyczne PZH, 1977.
10. *Lemieszek-Chodorowska K.*: Oznaczanie zawartości azotynów i azotanów w niektórych warzywach krajowych. *Rocz. PZH* 1972, 23, 549.
11. *Lemieszek-Chodorowska K., Michalak J., Pukorska W., Lisowska W., Kotlarek J., Cywińska M., Kula M., Mazurkiewicz K., Jarysz M., Kosińska K., Modrzejewska H., Kujawska T.*: Oznaczanie zawartości azotanów i azotynów w niektórych warzywach krajowych. *Rocz. PZH* 1972, 23, 549.
12. *Nadolna I.*: Badania nad zachowaniem wybranych witamin grupy B w posiłku

i dziennych racjach pokarmowych. *Bromat. Chem. Toksykol.* 1979, 12, 117. – 13. *Ners A.*: Badania wartości odżywczej wywarów z warzyw. *Rocz. PZH* 1964, 15, 1. – 14. *Nikonorow M., Urbanek-Karłowska B.*: Toksykologia żywności PZWL, Warszawa 1987. – 15. Normy PN-74/A-82114 Mięso i przetwory mięsne. Oznaczanie zawartości azotanów i azotynów. – 16. *Nowicka L., Secomska B.*: Zawartość witamin B₁, B₂ i PP w zestawach dietetycznych przeznaczonych do leczenia niektórych schorzeń przewodu pokarmowego. *Rocz. PZH* 1958, 4, 321. – 17. *Phillips W.E.I.*: Changes on the nitrate and nitrite contents of fresh and processed spinach during storage. *J. Agric. Food. Chem.* 1968, 16, 88. – 18. *Siciliano I. i inni*: Nitrate and Nitrite content of some fresh and processed market vegetables. *J. Agric. Food Chem.* 1975, 23, 461. – 19. *Stasiak A., Wilska-Jeszke J.*: Azotany i azotyny w warzywach-toksyczność-występowanie. *Przem. Ferm. i Owoc-Warz.* 1983, 5, 17. – 20. *Szczygieł A., Piekarska J., Muszkatowa B., Klimczak Z.*: Tabele składu i wartości odżywczej produktów spożywczych PZWL, Warszawa 1975. – 21. *Szponar L., Mileszko T., Kierzkowska E.*: Azotany i azotyny w produktach spożywczych surowych oraz poddanych obróbce termicznej. *Rocz. PZH* 1981, 2, 129. – 22. *Wilska-Jeszke J., Stasiak A., Buczek S., Choduń J.*: Wpływ procesów technologicznych na zmiany poziomu azotanów i azotynów w marchwi. *Przem. Ferm. i Owoc-Warz.* 1985, 3, 22.

Dn. 1994.10.18

90-503 Łódź, ul. Kopernika 15/17